

'Meester, mijn schrift zit thuis!' *Spreeken en luisteren in een IVBO-klas*

'De leerlingen kunnen in klas- of schoolverband aan een polyloog deelnemen met het oog op het geven of verkrijgen van de nodige informatie en met het oog op het weergeven van een eigen mening. De leerlingen kunnen intensief luisteren en doelgericht luisteren.'

Kerdoelen 2 en 4 voor Nederlands in de basisvorming komen in de meeste methoden keurig aan bod. Toch dreigen ze het stiefkind van het taalvaardigheidsonderwijs te blijven. Rob van Veen geeft Nederlands op een school voor (individueel) voorbereidend beroepsonderwijs (IVBO) in Amsterdam-Oost. Hij vertelt in dit artikel hoe hij omgaat met spreek- en luisteronderwijs en waarom hij dat zo doet.

De redactie nodigt de lezers uit te reageren op de door Rob van Veen gemaakte keuzes.

12.20 uur. De grote pauze is voorbij. Klas 1C verdringt zich voor de deur van mijn lokaal. Er is denk ik storm op komst, want de kinderen zijn vandaag uitzonderlijk druk. Phyllis, een forse Surinaamse tiener, geeft Tuncay een dreun. Tuncay krijgt van mij geen kans om terug te slaan. Even later neemt hij alsnog wraak door te schelden op de ouders van Phyllis.

Klas 1C. Het vijfde lesuur is begonnen: Nederlands. 1C is een klas in het individueel voorbereidend beroepsonderwijs (IVBO). Zestien leerlingen. Zestien individuen. Sommige van hen zijn nog maar kort in Nederland. Rakesh bijvoorbeeld, veertien jaar oud, zat in Paramaribo in de vijfde klas van de lagere school. En die moest hij nog overdoen! In de zomervakantie is hij door vader naar Nederland gehaald. Een school bleek niet makkelijk te vin-

den. Basisscholen nemen Rakesh niet meer aan: hij is te oud. Voor het voortgezet speciaal onderwijs is hij te goed. In een grote VBO-klas kan hij zeker niet meekomen. Daarom werd hij, na een test, geplaatst in 1C.

Rahma, een Turks meisje, is nu twee jaar in Nederland. Op de basisschool heeft men haar zo goed mogelijk opgevangen. Het gemiddelde niveau van groep acht heeft zij echter nog lang niet bereikt. Gelet op haar leeftijd moest ze naar het voortgezet onderwijs. Ze heeft nog altijd een aanzienlijk taalachterstand. Voor opvang in een zogenaamde internationale schakelklas (ISK: eerste opvang) komt ze niet in aanmerking. Het advies van de leerkracht van groep acht luidde: IVBO.

Klas 1C. Veel kinderen uit 'gebroken' gezinnen. Bijna allemaal allochtonen. De jongste is elf; de oudste vijftien. Ze kunnen zich moeilijk concentreren. Ze luisteren slecht. Gino heeft geen pen bij zich. Marjorie mist haar schrift. 'Maar ik heb wel een schrift meester!' 'Waar is het dan Marjorie?' 'Het zit thuis!'

Richie logeerde dit weekend bij een tante in het zuiden van het land. Daar staat zijn schooltas, inclusief alle spullen voor Nederlands. Daar is hij blijkbaar ook nog met zijn gedachten, want mijn opmerkingen gaan volledig aan hem voorbij.

Onderwijs op maat

Voor dit bonte gezelschap is onderwijs op maat een absolute noodzaak. Lessen, afgestemd op het niveau van de leerling en rekening houdend met het tempo waarin deze werkt. Er moet regelmatig getoetst worden of een leerling de behandelde stof ook daadwerkelijk beheerst.

Dit alles vraagt nogal wat van de methode die gebruikt wordt. Die moet sprankelend zijn, gedrukt in een groter lettertype en ruim voorzien van functionele illustraties. De leerling moet niet voortdurend struikelen over moeilijke woorden. Het boek moet, waar mogelijk, aansluiten bij de belevingswereld van het kind.

De leerstof moet gestructureerd volgens een vast patroon worden aangeboden. De opdrachten moeten kort en duidelijk zijn, het liefst met voorbeelden die duidelijk maken wat er van de leerling wordt verwacht.

Zoals bekend geeft de basisvorming veel aandacht aan de mondelinge vaardigheden. Immers: de meest voorkomende communicatieve situaties in beroep, studie, persoonlijk en maatschappelijk leven zijn mondelinge. Veel aandacht daarom voor het oefenen van praktische spreek- en luistersituaties in de Nederlandse les.

Nu ontcom je er bij spreek- en luisteroefeningen niet altijd aan om klassikaal te werken. En daar wringt hem nu net de schoen!

Bij veel collega's bespeur ik een zekere vrees om spreek- en luistervaardigheid te oefenen in een IVBO-klas. Laatst nog merkte iemand wanhopig op in de docentenkamer: 'De leerlingen luisteren niet. Een simpele vraag als, «pak nu allemaal je schrift!» moet tenminste drie maal worden herhaald. En dan nog zijn er kinderen die zich afvragen of ze hun schrift moeten pakken.'

Eén ding is zeker. Het oefenen van spreken en luisteren vergt veel van de docent. Maar moet je het daarom nalaten?

Het moet gezegd worden: veel schrijvers besteden in de nieuwste basisvormingmethodes over het algemeen ruim aandacht aan de spreek- en luistervaardigheid. Maar zijn de opdrachten ook altijd uitvoerbaar?

Dramatische expressie, leuk hoor. Maar dan moet je wel behoorlijk orde kunnen houden als leraar. En dan nog. Met Phyllis en Tuncay in één klas?

Artikelen uit kranten en tijdschriften verzamelen en meenemen naar school. Er een collage van maken in de klas en er vervolgens samen over praten. Prachtig! Maar dan zonder Gino, Marjorie en Richie die al de grootste mogelijke moeite hebben om het meest noodzakelijke mee te nemen naar school. En trouwens, bij Rahma thuis lezen ze geen krant.

Een docent die met dit soort opdrachten niet uit de voeten kan, zal onderdelen in de methode overslaan. Een slechte zaak, inderdaad. Een ieder die voor de klas staat, zal hier uit eigen ervaring over mee kunnen praten. Sommige collega's verzamelden in de loop der jaren materiaal uit andere boeken als aanvulling op hun methode. Er zijn ook docenten die zelf hun lesmateriaal ontwikkelden. Maar dat laatste mag niet van iedereen verwacht worden.

Voorbeelden

Naar mijn mening moeten spreek- en luisteroefeningen, zeker in de eerste twee leerjaren, speels zijn. De instructies moeten kort en vooral ook duidelijk zijn. Hieronder staan enkele voorbeelden van luisteroefeningen, zoals ik die doe in mijn IVBO-klassen in het eerste leerjaar.

- Rijtjes met woorden voorlezen. In elk rijtje hoort steeds één woord niet thuis.
- Een leerling een naam van een dier laten noemen. Een klasgenoot herhaalt dit en noemt bovendien de naam van een ander dier. Het rijtje wordt steeds langer. Wie kan de meeste dierenamen onthouden?
- Wie ben ik? De docent of een leerling neemt de naam van een bekende persoon in gedachten. De klas moet raden wie die persoon is. Er moeten vragen gesteld worden, die alleen met ja of nee beantwoord mogen worden.
- De leerlingen aan de hand van een gesproken verhaal een plattegrond in laten vullen.
- Een kort verhaal voorlezen (kan ook heel goed een fictionele tekst zijn) waarover na afloop meerkeuzevragen worden gesteld.

Voorbeelden van oefeningen op het gebied van de spreekvaardigheid:

- Leerlingen, met de ruggen tegen elkaar, een telefoongesprek laten voeren.
- Een klasgesprek houden over bijvoorbeeld een televisieprogramma dat indruk maakte.
- Leerlingen een korte spreekbeurt laten houden over hun idool, sport of hobby.
- Leerlingen argumenten laten bedenken waarmee je iemand in bepaalde situaties kunt overhalen.
- Een fragment uit een jeugdboek met veel dialogen dusdanig bewerken dat het in de vorm van een hoorspel voorgelezen kan worden door leerlingen.

Zie in dit verband ook de uitgave van H. Bonset e.a. 'Nederlands in de basisvorming, een praktische didactiek'.

Aansluiten bij de beleevingswereld

De opdrachten moeten in ieder geval aansluiten bij de beleevingswereld van het kind. Als docent moet je oog hebben voor gebeurte-

nissen die de kinderen bezighouden. En je moet daar op in durven spelen. Neem nu mijn les aan klas 1C.

Die wil maar niet op gang komen. Iedereen praat door elkaar heen en nog steeds zijn er leerlingen die hun spullen niet voor zich hebben. Dan vraagt, temidden van al het tumult, Rakesh of ik gisteren ook aanwezig was bij de herdenkingsplechtigheid in de Bijlmer. (Zondag 3 oktober 1993: een jaar geleden stortte een vliegtuig neer in de Bijlmermeer.) Het wordt zowaar stil in het lokaal. Iedereen wil graag horen hoe ik mijn zondag doorbracht. Bovendien komen veel klasgenoten van Rakesh uit de Bijlmer.

Nu kan ik twee dingen doen. Ik geef kort antwoord en ga vervolgens over tot de orde van dit lesuur: de behandeling van de stam van het werkwoord. Ik kies echter voor mogelijkheid nummer twee en ga uitvoerig in op de vraag van Rakesh. Het blijkt dat een oom van hem gisteren veel heeft moeten huilen. Zijn neefje kwam om bij de ramp met het vliegtuig van El Al. De reacties in de klas komen los. Iedereen wil iets zeggen. Ik stem er in toe dat we verder praten. Maar dan moeten we ons wel aan een paar regels houden. Neem maar over van het bord:

KLASSEGESPREK

- *Laat elkaar uitspreken.*
- *Steek je vinger op als je iets wilt zeggen.*
- *Luister goed naar de anderen.*
- *Lach niet om een ander en word ook niet kwaad op elkaar.*

Een klasgesprek is geen wedstrijd waarin iemand moet winnen of verliezen!

Een groot deel van mijn les gaat verder op aan het klasgesprek. Richie is weer met zijn gedachten terug in Amsterdam. Het blijkt dat hij vorig jaar op 4 oktober de vliegtuigramp van zeer nabij meemaakte. Daarvan doet hij uitvoerig verslag. Hij is graag bereid antwoord te geven op vragen van klasgenoten.

We spreken af dat Richie morgen zijn plakboek mee naar school neemt. Hij verzamelt allerlei kranteknipfels over de ramp in een speciaal schrift, voorzien van illustraties van eigen hand.

Aan het eind van de les stel ik vast:

- 1 De stam van het werkwoord moet wachten tot de volgende les.
- 2 Het klasgesprek wordt volgens de methode behandeld in een heel ander hoofdstuk.

Toch ben ik tevreden. Mijn les is uiteindelijk goed verlopen. Een klasgesprek in 1C. Dat zullen ze straks weten in de lerarenkamer!

Overigens is Richie de volgende les zijn plakboek heel gewoon vergeten. Ook dat is onderwijs aan IVBO-leerlingen!

Conclusie

Onderwijs in het individueel voorbereidend beroepsonderwijs stelt hoge eisen aan de methode, maar ook aan leerkrachtvaardigheden. Zeker als het gaat om het oefenen van de spreek- en luistervaardigheid. Helaas zijn spreek- en luisteroefeningen in de schoolboeken lang niet altijd praktisch uitvoerbaar.

Het is niet reëel om te veronderstellen dat docenten dan maar zelf hun materiaal ontwikkelen.

Zo zullen de kerndoelen, zoals de basisvorming die formuleert voor het spreek- en luisteronderwijs, niet gehaald worden.

Dat is te betreuren omdat juist in het IVBO de communicatieve vaardigheden veel oefening behoeven.

In mijn klassen komen spreek- en luisteroefeningen het best tot hun recht wanneer ze speels worden aangeboden. Voor het succesvol uitvoeren van een opdracht is de stemming in en van een klas een belangrijke voorwaarde. Daar moet je als docent oog voor hebben. Ook moet je er op het juiste moment op in durven spelen.

Literatuur

- Boer, M. de, *Nederlands in het individueel beroepsonderwijs, een leerplanvoorstel*, Enschede, SLO, 1990.
- Bonset, H. e.a., *Nederlands in de basisvorming, een praktische didactiek*, Muiderberg, Coutinho, 1992.
- Verbeek, J. e.a., *Bouwstenen voor de basisvorming, een leerplan Nederlands*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1993.